

De atheïst is niet arrogant

Het is niet waar dat de argumenten voor het bestaan van God even sterk zijn als de argumenten tegen, stelt de Leidse filosoof Herman Philipse. 'Deze vaak verkondigde visie, die ook Plantinga onderschrijft, bewijst dat men onvoldoende diep over de problematiek heeft nagedacht.' Want weet wel: 'Geen enkel gevoel en geen enkele ervaring kan het geloof in een god rechtvaardigen.' Een tegen-geluid.

DOOR HERMAN PHILIPSE

God is geen literaire fictie zoals Hamlet, zegt de calvinistische filosoof Alvin Plantinga. Zijn collega uit Harvard, Hilary Putnam, die op zoek ging naar zijn joodse wortels, ziet religie als een vorm van morele perfectie. Laat ik voor een atheïstisch commentaar op beiden telkens beginnen met het in kaart brengen van gemeenschappelijk terrein. Want zonder gedeelde premissen is een discussie moeilijk.

Wat heb ik met Plantinga gemeen? In de eerste plaats de gedachte dat je geen 'filosofische idioot' hoeft te zijn om exotische standpunten te verdedigen, zoals de stelling dat God bestaat. Men moet telkens ontdekken hoever men met argumenten komen kan. In de tweede plaats de afkeer van 'moderne theologen die de Bijbel interpreteren als een verhalenboek' en 'het letterlijk bestaan van God niet meer zo belangrijk vinden'. Die theologen doen zoveel water bij de religieuze wijn dat je er moeilijk meer dronken van kunt worden. Bovendien hebben ze weinig reden om christen te blijven, want ook de *Edda* en de Griekse mythologie bieden aardige verhalen. Collega IJsseling uit Leuven is op dit punt ten minste consequent: hij is polytheïst geworden. In mijn *Atheïstisch manifest* noem ik dergelijke theologen crypto-

COLLAGE: ANET SCHRAAG

Hij denkt gewoon beter na

atheïsten: ze geloven niet meer in het bestaan van God, maar kunnen het niet over hun hart verkrijgen de *God-talk* op te geven. Ze zijn als mensen die het roken hebben afgezworen, maar zo nu en dan een onaangestoken sigaret tussen de lippen laten bungelen.

Debat

Ten derde heb ik grote waardering voor Plantinga's argumentatieve opvatting van de filosofie. Net als ik heeft hij groot plezier in een goed debat. De Duitse diepzinnigheid, die we bijvoorbeeld bij de latere Heidegger aantreffen, kan ook mij niet bekoren. Wanneer men lezers door pure retoriek en stemmingmakerij probeert te overtuigen, minacht men hun vrije wil en hun verstand, terwijl het geven van argumenten getuigt van democratisch respect voor de ander. De latere Heidegger geeft zelden argumenten. In 1933 zei hij als rector van de universiteit van Freiburg tot de studenten: laat je leven niet leiden door regels en ideeën, want 'de *Führer* zelf en alleen is hedentendage en in de toekomst Duitslands werkelijkheid en wet'. Niet voor niets heeft Heidegger zijn nazisme nooit openlijk en ondubbelzinnig afgezworen, want wie zo iets over zijn lippen kan krijgen, heeft de echte filosofie voorgoed vaarwel gezegd.

Dit alles betekent niet dat ik Plantinga's argumenten voor het bestaan van God bijster sterk vind. Laat ik me beperken tot wat hij in het interview met Ger Groot naar voren brengt. Dat de evolutie door toeval tot de mens heeft kunnen leiden, is voor hem te onwaarschijnlijk om waar te kunnen zijn. Dus, zegt Plantinga, moet er een goddelijke geest werkzaam zijn geweest die de wereld gestuurd heeft in de richting van wat ze nu is. Dit was ongeveer de visie van Bergson en Teilhard de Chardin. Het is ook de visie van de paus.

Is de argumentatie plausibel? Laat ik de zwakheid ervan door een logische analogie aan het licht brengen. Een Griek uit de tijd van de Trojaanse oorlog had kunnen zeggen: dat het hele Griekse leger tegelijk de pest krijgt, is te onwaarschijnlijk om waar te zijn. Dus moet een god, Apollo, die pest veroorzaakt hebben om de Trojanen te helpen. Dit is een kinderlijk *argumentum ad ignorantiam*.

PLANTINGA'S REDENERING BLOKKEERT DE WETENSCHAPPELIJKE VOORUITGANG

Ik heb drie verdere objecties. (1) De hypothese van een God, als ze enige inhoud heeft, lijkt mij bepaald niet waarschijnlijker dan de wetenschappelijke visie op de evolutie. (2) Plantinga's redenering blokkeert de wetenschappelijke vooruitgang. Wie weet zal de wetenschap ooit ontdekken hoe de evolutie precies is verlopen en daarmee Plantinga's probleem van de 'onwaarschijnlijkheid' uit de wereld helpen. (3) Het getuigt van typisch menselijke verwatening en van verkeerd begrip van de evolutietheorie te zeggen 'dat de evolutie tot de mens heeft geleid': alsof de mens het doel van de evolutie is. Misschien gaat onze soort weldra ten onder en zullen de ongelovige ratten overleven.

Plantinga beseft zelf vermoedelijk dat zijn argumenten niet kloppen, ook al getuigt zijn reanimatie van het ontologisch Godsbewijs in *The Nature of Necessity* van groot vernuft. Want hij zegt: 'Als je een bepaalde geestelijke rijpheid hebt bereikt, dan geloof je niet meer in het bestaan van God op basis van argumenten... Je gelooft op basis van een bepaald soort ervaringen.' Dat is een veelgehoorde stelling, maar ze is niet zonder problemen. Wanneer godservaringen, hoe we die verder ook beschrijven, een reden zijn om in het bestaan van de vermeende objecten ervan te geloven, moe-

De christelijke traditie is ontstaan uit het jodendom en heeft er veel aan te danken. Toch heeft de christelijke schriftuitleg vanaf het begin een heel eigen karakter moeten ontwikkelen, omdat de strekking van het Nieuwe Testament in veel opzichten strijdig is met die van het (joodse) Oude Testament.

In de eerste eeuwen na Christus ging het erom welke status een allegorische uitleg van de Bijbel had tegenover een letterlijke. Alleen al het feit dat er onderscheid werd gemaakt tussen die twee soorten verklaringen, betekende een breuk met de joodse traditie.

Toen de religie na de middeleeuwen in steeds kleinere stukjes uiteen brak, werd de hermeneutiek, de tekstuitleg, ook op andere gebieden dan de bijbel toegepast. Filosoof Schleiermacher nam aan het begin van de negentiende eeuw literaire en juridische teksten onder de loep. Ruim een eeuw later paste Heidegger de hermeneutiek niet alleen op boeken toe, maar ook op de gehele mens en diens relatie tot de buitenwereld. De werkelijkheid verbrokkelde daardoor tot een veelvoud van mogelijke interpretaties.

Uit het werk van de Amsterdamse hoogleraar J.S. Vos zou men kunnen concluderen dat ook de christelijke leer steeds meer een opeenstapeling van interpretaties wordt: 'Het christendom kan niet met, maar ook niet zonder de joodse Schriften leven. Ieder neemt eruit wat hij of zij wil. Elke christen heeft een canon binnen de canon, dat wil zeggen, iedereen maakt creatief gebruik van de teksten.' Geloof is daarmee in de christelijke wereld grotendeels 'een kwestie van gevoel' geworden met een persoonlijk karakter. (A. Warringa)

ten we niet doen aan *favouritism* door alleen het bestaan van de christelijke God aan te nemen. Als we eerlijk zijn, laten we alle religieuze ervaringen even zwaar wegen. Dan moeten we concluderen dat ook Zeus, Krishna, Vishnu, de oerkoe Adhumbla en ontelbare andere goden bestaan.

De christelijke God, die zegt dat Hij de enige is, blijkt een onuitstaanbare autist te zijn. Sommige christenen stellen dat de godsbeelden van andere religies misleidende voorstellingen van hun eigen God zijn. Ook een vorm van religieus autisme, zou ik zeggen. Laten we op dit punt pleiten voor tolerantie.

Bizar

Een analoge argumentatie ondermijnt de theologische strategie van H.M. Kuitert, emeritus hoogleraar in de theologie aan de Vrije Universiteit, die mijn *Atheïstisch manifest* in dit *Magazine* recenseerde. Volgens Kuitert moet de christelijke theologie geloofservaringen wetenschappelijk verklaren door de hypothese dat er een God bestaat die het geloof in de gelovige veroorzaakt. Als dit zo is, waarom zou men dan de voorkeur geven aan de christelijke hypothese? Heeft de christelijke God soms ook het geloof van de oude Grieken in Poseidon en Zeus, of het geloof van de Germanen in de oerkoe Adhumbla veroorzaakt? Waarlijk een bizarre visie, die overigens het voordeel heeft dat de God van het christendom speelser is dan ik dacht. Of moeten we veronderstellen dat elke god het geloof in hem- of haarzelf oproept?

Dan krijgen we evenveel verklarende hypothesen voor geloofservaringen als het aantal goden waarin ooit iemand heeft geloofd: vele duizenden.

In het *Atheïstisch manifest* betoog ik dat de atheïstische hypothese van de projectietheorie ter verklaring van religieuze ervaringen verkozen moet worden boven de religieuze hypothese(n). De projectietheorie is namelijk één theorie, die in beginsel alle geloofservaringen kan verklaren, terwijl er bij de religieuze verklaringspoging onoplosbare moeilijkheden ontstaan: ofwel er zijn evenveel hypothesen als godsdiensten, ofwel men moet de religieuze ervaringen van andere godsdiensten minder ernstig nemen dan die van het eigen geloof. Kuitert doet het laatste, maar dat is wetenschappelijk gesproken niet legitiem. Kortom: het atheïsme geeft een elegante en eenvoudige verklaring van godsgehoof, terwijl de religieuze verklaringen ofwel hopeloos complex ofwel bevooroordeeld zijn.

TEGEN WIE NIETS GEZEGD HEEFT, IS OOK NIETS IN TE BRENGEN

Het is dan ook onwaar dat de argumenten voor het bestaan van God even sterk zijn als de argumenten tegen. Deze vaak verkondigde visie, die ook Plantinga onderschrijft, bewijst dat men onvoldoende diep over de problematiek heeft nagedacht. De atheïst is niet arrogant; hij denkt gewoon beter na.

Overigens viel het mij op dat Kuitert in zijn recensie van mijn *Atheïstisch manifest* de juist weergegeven argumentatie, die fataal is voor zijn eigen opvatting van theologie, in het geheel niet bespreekt.

Hij volgt kennelijk een regel die ik typerend acht voor theologen (met uitzondering van Plantinga): ga nooit in op de sterkste punten van je tegenstander; maak hem liever zwart. De strategie van verkettering in plaats van discussie.

Dat Putnam religieus is geworden, verbaast me niet. Hij is al zo vaak van mening veranderd, van marxist naar *liberal*, enzovoorts. Waarom zou hij het ook niet eens met het geloof proberen? Hij maakt in het interview met Marjan Slob een groot aantal behartenswaardige opmerkingen. Hij verwert het sciëntisme en omhelst een wittgensteiniaanse opvatting van filosofie. Voor beide punten heb ik sympathie. Hij pleit ervoor modegrillen te wanstouwen en meent kennelijk dat zijn nieuwe religiositeit daar niet onder valt. Voorts zegt hij dat we moeten onderscheiden tussen valse religiositeit, zoals het marxisme, en echte religiositeit, waaraan elke mens behoefte zou hebben.

Hij vertelt er niet bij hoe we dat kardinale onderscheid moeten maken, maar kennelijk is het hem zelf gelukt. Hij lijkt godsdienst à la Wittgenstein op te vatten als een *Lebensform* en voegt er aan toe dat voor hem 'religie een vorm is van morele perfectie', waarbij het gaat om het (her)scheppen van jezelf. Dat klinkt allemaal prachtig en verheven. Gelukkig voegt hij er nuchter aan toe dat herscheppen van jezelf niet alleen mogelijk maar ook onmogelijk is. Hetzelfde zou gelden voor morele perfectie. Bedoelt hij dat we voor het een en ander hulp van buitenaf nodig hebben, van een God? Hij zegt het niet met zoveel woorden. Tenslotte ben ik het volmon-

dig eens met wat hij zegt over democratie: die is pas te bereiken 'als iedereen in staat is om met behoud van eigen perspectief oprecht aan het algemeen belang te denken'.

COLLAGE: ANET SCHRAG

'Als we eerlijk zijn, laten we alle religieuze ervaringen even zwaar wegen. Dan moeten we concluderen dat ook Zeus, Krishna, Vishnu, de oerkoe Adhumbla en ontelbare andere goden bestaan.'

'Outrageous'

Toch is er een groot probleem met Putnams nieuwe religiositeit zoals hij die in het interview omschrijft: het is moeilijk erachter te komen wat ze inhoudt. Kan ze bijvoorbeeld in beweert worden uitgedrukt, zoals: 'Er bestaat een God met die en die eigenschappen'? Putnam lijkt dit te ontkennen. Want hij stelt dat iemand die zegt 'Ik geloof in God' het niet over hetzelfde heeft als iemand die zegt 'Ik geloof niet in God'. Dat betekent dat de gelovige die zegt 'God bestaat' ook niet in tegenspraak is met de ongelovige die zegt 'God bestaat niet'. En daaruit volgt dat 'God bestaat' volgens Putnam geen beweerzin is, want be-

weert worden gekenmerkt door het beginsel van bivalentie: ze kunnen waar of onwaar zijn en ze zijn vatbaar voor negatie. Anders gezegd: volgens Putnam is zijn religiositeit niet in pro-

posities uit te drukken. Maar dan kan men ook niet met Putnam over zijn religie discussiëren. Men kan het zelfs niet met hem oneens zijn. Tegen wie niets gezegd heeft, is ook niets in te brengen. Maar *dat* hij niets gezegd heeft, dat kan men wel degelijk tegen Putnam inbrengen. Ik hoop dat Plantinga dat zal doen. Als Plantinga consequent is, zal hij Putnam met zijn nieuwe religiositeit 'outrageous' vinden, net zo schandelijk als alle andere theologen die het letterlijk bestaan van God onbelangrijk achten.

Tenslotte een woord tot de lezers die mijn reactie op Plantinga en Putnam te rationeel vinden. Ik wens hun een grote rijkdom van overweldigende en niet-rationele ervaringen toe. Zoals het gevoel dat de hemel opengaat op een koude winteravond. Of gevoelens van liefde en dankbaarheid dat het leven zo fantastisch is. Of het gevoel van verwondering dat aan de wieg staat van filosofie

en wetenschap. Maar ik hoop één ding duidelijk te hebben gemaakt. Geen enkel gevoel en geen enkele ervaring kan het geloof in een god rechtvaardigen.

Herman Philipse is hoogleraar wijsbegeerte aan de universiteit van Leiden

Van Herman Philipse verscheen recentelijk: *Atheïstisch Manifest. Drie wijsgerige opstellen over godsdienst en moraal*, uitg. Prometheus, Amsterdam 1995, f19,90/Bef.395, ISBN 90 5333 380 0.